

MARKAZIY OSIYODA ILK DIPLOMATIK MUNOSABATLAR TARIXI

Haqqulov Mehriddin Yunusovich

mexriddinhaqqulov@gmail.com

Turkiston yangi innovatsiyalar universiteti

“Pedagogika va umumiy fanlar” kafedrasi o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O`rta Osiyoning qadimgi davlatlari o`rtasidagi diplomatik aloqalar tarixi adabiyotlar tahlili orqali ochib berilgan. Shuningdek, Miloddan avvalgi I ming yillik birinchi yarmidayoq “Avesto”da diplomatik munosabatlarning paydo bo`lishi haqida ma`lumotlar mavjudligi to`g`risidagi malumotlar mazkur maqoladan o`rin olgan.

Tayanch so`zlar: yozma manba, Turon, parsua, aloqalar, savdo-sotiq, madaniyat, diplomatiya, davlat, xalq, massagetlar.

Markaziy Osiyo xalqlarining Midiya va Ossuriya bilan munosabatlari. Aftidan, miloddan avvalgi IX asrdan boshlab Kavkaz va Markaziy Osiyo hududi orqali Eron qabilalarining hozirgi Eron hududiga migratsiyasi boshlanadi. Bu yerda ular bir qancha qabilalar ittifoqini tuzadilar. Ulardan dastlabkisi Parsua hududining shimoliy-g`arbiy va Eronning janubiy-g`arbiy hududida Midiya davlatidir.

Midiya davlatining ilk hukmdori Deyok ismli shaxs bo`lib, davlatning eng rivojlangan davri Kiaksar (mil.avv. 625-585 yy) hukmdorligiga to`g`ri keladi. Kiaksar davrida Ossuriyaning bir qismi, shimoliy Mesopotamiya, Girkaniya, Parfiya, Areya, shu bilan birgalikda balki So`g`dning bir qismi va Markaziy Osiyoning janubiy qismi ham bosib olinadi.

Ktesiy Knidskiyning ma`lumotiga ko`ra, u Baqtriyaning bo`ysundirgan bo`lsa-da, bu ma`lumot shubhalidir. Aniqrog`i, Hindiston podsholigi chegarasi midiyaliklarning sak qabilalari bilan to`qnashgan Amudaryoning shimoliy-sharqiy tarafi bilan chegaralangandir.

Shunday qilib, bu shartnoma Markaziy Osiyoning miloddan avvalgi VII asr oxiri - VI asr boshidagi tarixiga oid dastlabki shartnoma edi.

Keyingi voqealar Kirning To`maris maslahatiga quloq solmaganligini ko`rsatadi, Sparangiz esa sharmandalikka chiday olmay o`z joniga qasd qiladi.

Shunday qilib, diplomatik munosabatlarning birinchi davrida Markaziy Osiyo xalqlari va Aleksandr Makedonskiy o`rtasida diplomatik munosabatlar masalasida tinchlik shartnomalari va harbiy ittifoqlar tuzish bilan tugallanadi. Istisno emaski,

bundan oldinroq diplomatik munosabatlarni olib boruvchi maxsus kishilar guruhi shakllangan edi.

Xitoy va G'arbiy hududlar o'rtasidagi diplomatik munosabatlar o'rnatilishining dastlabki sababi Markaziy Osiyodagi xunlar va yunon manbalarida toxtarlar deb atalgan yuechjilar o'rtasidagi kurash edi. Bu kurashda yuechjilar mag'lubiyatga uchradilar va o'zlari egallagan Gansu hududini tashlab, Yettisuv hududiga joylashishga majbur bo'ladilar. Ammo bu yerda xunlar yuechjilarni quvib yetib, ularning yo'l boshchilarini o'ldiradilar, uning bosh suyagidan qadah tayyorlaydilar. Yuechjilar janubga, ya'ni Markaziy Osiyo tomonga qarab ko'chib, boshqa xalqlar bilan birga Yunon-Baqtriya davlatini qulatishda ishtirok etadilar va ularning avlodlari ko'p yillardan keyin Buyuk Kushon imperiyasiga asos soladilar.

Chjan Syan Baqtriyada bir yilga yaqin bo'ladi. Hech nimaga erisha olmay janubiy yo'l orqali Xitoyga qaytishga harakat qiladi, ammo yana xunlarga asir tushib qoladi. Chjan Syan o'zaro kurashdan foydalanib, xotini Tanganfu va hamrohlari bilan bir yildan keyin qochib, Xitoyga borishga muvaffaq bo'ladi. Uning g'arbiy hududlarga sayohati 13 yil davom etadi. Sayyohat natijasida uning yuz kishilik missiyasidan o'zi va bitta hamrohi qaytib kelishga muvaffaq bo'ladi.

Chjan Syan axborotida Markaziy Osiyo davlatlari: Dovon, Usun, Qang', Dahyu, Yantsay, Katta Yuechjilar, ularning joylashgan geografik hududlari, poytaxtlari, yo'llari va bir-biridan qanchalik uzoqda joylashganliklari, mashg'ulotlari, an'analari, aholisining soni va qo'shini haqida ma'lumotlar keltiradi. U axborotida Qang' va Katta Yuechjilar davlatlari ijaraga olinishi mumkin bo'lgan kuchli armiyaga ega ekanliklarini, agar ularni ko'ndirishga muvaffaq bo'linsa, Xitoy hududini 10000 liga kengaytirishga muvaffaq bo'linishi mumkinligi haqida ham ma'lumot keltiradi.

Farg'onaga juda ko'plab davlatlar qiziqishining ortishi Xitoyning ham bu yerga ta'sir ko'rsatishga harakat qilishiga sabab bo'lgan. Miloddan avvalgi 140-87-yillarda Xitoyda U-di hukmronlik qilgan. U Sharqiy Turkistonni bosib olgach, O'rta Osiyoning hosildor yerlari orqali o'tishi mumkin bo'lgan "Buyuk ipak yo'li"ni tashkil etishga harakat qilgan. Bu maqsadini amalga oshirish maqsadida Chjan Syan missiyasini O'rta Osiyo orqali o'tishi mumkin bo'lgan yo'llar va u yerdagi xalqlar haqida ma'lumot olish uchun jo'natadi. Chjan Syan Tyanshan va Farg'onada ikki marta: miloddan avvalgi 136-128-yillar va 115-yilda bo'ladi. Chjan Syan Farg'ona hududi va usunlar, Qang' va Dahyu davlatlari haqida to'liqroq ma'lumot olib keladi.

Xitoy-dovon urushidan keyin Xitoyning G'arbiy o'lkalar bilan o'zaro diplomatik aloqalari yanada kuchayadi. "Buyuk Xan uyining tarixi" nomli manbaga ko'ra,

imperator U-di davrida Markaziy Osiyoning turli davlatlariga 10 ga yaqin elchilik missiyalari jo'natilgan.

Bizga ma'lumki, qadimgi Sharq dunyo tamaddunining markazi hisoblanadi. Bu yerda eng qadimgi sivilizatsiyalar, shaharlar, shahar-davlatlar, ilk markazlashgan davlatlar paydo bo'lgan. Bunday sivilizatsiyalarning paydo bo'lishi o'z navbatida davlatlar o'rtasidagi munosabatlarning ham shakllanishiga olib kelgan. Eng qadimgi davlatlararo munosabatlar miloddan avvalgi III ming yillikdayoq Mesopotamiyadagi "en", ya'ni shahar-davlatlar o'rtasida boshlangan. U davrdagi xalqaro munosabatlar boshlangan. Davlatlar o'rtasidagi diplomatik munosabatlar bilan birgalikda harbiy-siyosiy razvedka (josuslik) paydo bo'la boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бернштам А.Н. Древняя Фергана. Ташкент. 1951.
2. История международных отношений // под редакцией О.А.Колобова. Том I. Н.Новгород. 2001.
3. Ртвеладзе Э. Цивилизации, государства, культуры Центральной Азии. Ташкент. 2005.
4. Хўжаев А. Фарғона тарихига оид маълумотлар. Фарғона. 2013.
5. Хайитов, Жахонгир Шадмонович. "ИСТОРИЯ О РАСПРОСТРОЕНИИ ДЕКОРАТИВНЫХ ДЕРЕВЬЕВ В ТУРКЕСТАНСКОМ КРАЕ (В КОНЦЕ XIX-В НАЧАЛЕ XX В.)." *Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития.* 2019.
6. Gulyamov, A. A. (2024). [Jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-madaniy sohalarida oilaning roli](#). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 36(2), 149-153.